

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΗΣ

ΤΟ ΠΑΙΔΙΚΟ ΨΥΧΟΣΩΜΑ

Οδοί, συμβόλαια, προορισμοί

Το *ΨΑ* στο λογότυπο της Ψυχαναλυτικής Σειράς στο εξώφυλλο προέρχεται από χειρόγραφο του S. Freud. Με αυτή τη συντομογραφία δήλωνε την ψυχανάλυση στα χειρόγρατά του και στις επιστολές προς τους οικείους του.

Α' έκδοση: 2014, εκδόσεις Γαβριηλίδης. Σειρά «Γραφές της ψυχανάλυσης»,
επιστημονικός υπεύθυνος: Θανάσης Χατζόπουλος

© 2023, Αθανάσιος Αλεξανδρίδης

© 2023, Εκδόσεις Ίκαρος

Διόρθωση: Ευδοξία Μπινοπούλου

Στοιχειοθεσία – Σελιδοποίηση: Εκδόσεις Ίκαρος

Εκτύπωση: Μητρόπολις Α.Ε.

Βιβλιοδεσία: Ηλ. Μπουντάς – Π. Βασιλειάδης Ο.Ε.

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του παρόντος έργου στο σύνολό του ή τμημάτων του με οποιονδήποτε τρόπο, καθώς και η μετάφραση ή διασκευή του ή εκμετάλλευσή του με οποιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγής έργου λόγου τέχνης, σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 2121/1993 και της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης-Παρισιού, που κυρώθηκε με τον ν. 100/1975. Επίσης απαγορεύεται η αναπαραγωγή της στοιχειοθεσίας, της σελιδοποίησης, του εξωφύλλου και γενικότερα όλης της αισθητικής εμφάνισης του βιβλίου, με φωτοτυπικές ή οποιεσδήποτε άλλες μεθόδους, σύμφωνα με το άρθρο 51 του ν. 2121/1993.

Πρώτη έκδοση: Νοέμβριος 2023

ISBN 978-960-572-612-6

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΚΑΡΟΣ • ΒΟΥΛΗΣ 4, 105 62 ΑΘΗΝΑ • Τ: 210 3225152 • www.ikarosbooks.gr

ΤΟ ΠΑΙΔΙΚΟ ΨΥΧΟΣΩΜΑ

ΙΚΑΡΟΣ ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ

Υπεύθυνος: Αθ. Αλεξανδρίδης

Αθανάσιος Αλεξανδρίδης

Η βία, 2007

Φύση και λόγος στην ψυχανάλυση, 2011

Ο Πέτρος είναι ο λύκος, α' έκδοση στον Ίκαρο 2016

Κωνσταντίνος Αρβανιτάκης

Ψυχανάλυση και Ομηρικά Έπη, 2008 (Μτφρ.: Μαρία Αθητάκη)

Ε. Γ. Ασλανίδης

Η Γυναίκα της Ζάκυνθος και η ποιητική διαφωνία, 2000

Σωτήρης Μανωλόπουλος

Η τραγική ανάγνωση της ιστορίας, 2010

Νίκος Νικολαΐδης

Γλώσσα, Ενόρμηση, Συμβολισμός, 2005

Άννα Ποταμιάνου

Μονοπάτια θανάτου, Στίζεις και αντιστίζεις, 2007

Λόγος και πράξις στην ψυχανάλυση, 2012

Η ποίησης των ονείρων, 2019

Jacques André

Η θηλυκή καταγωγή της σεξουαλικότητας, 2001

(Μτφρ.: Σοφία Λεωνίδη)

André Green

Το οιδιπόδειο σύμπλεγμα στην τραγωδία, 2005

(Μτφρ.: Ιφιγένεια Μποτουροπούλου)

Jean Laplanche

Ο Hölderlin και το ζήτημα του πατέρα, 1999

(Μτφρ.: Αριέλλα Ασέρ – Αντώνης Κουτσοουραδής)

Aaron Stephen

Τρόμος επί σκηνής, 2013 (Μτφρ.: Κώστας Βασαρδάνης)

Elisabeth Kübler-Ross

Πλησιάζοντας τον θάνατο, 2019 (Μτφρ.: Βαγγέλης Προβιάς)

Thomas H. Ogden

Αυτή η τέχνη της ψυχανάλυσης, 2023

(Επιστ. επιμέλεια – Εισαγωγή – Σημειώσεις: Γρηγόρης Βασιλαματζίης)

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΗΣ

ΤΟ ΠΑΙΔΙΚΟ
ΨΥΧΟΣΩΜΑ

Οδοί, συμβόλαια, προορισμοί

ΙΚΑΡΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	9
1. ΤΟ ΦΡΟΥΔΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ	15
2. ΤΟ ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ	18
3. Η ΜΗΤΕΡΑ, ΔΙΑΝΟΜΕΑΣ ΕΡΩΤΑ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΥ	24
4. ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ I: ΜΙΜΗ	33
5. ΤΟ ΟΜΟΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΤΑΥΤΟΣΗΜΟ ΣΤΟΝ ΑΞΟΝΑ ΤΗΣ ΑΥΤΟΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ	36
6. Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ, ΠΕΡΑΝ ΤΟΥ ΕΝΣΤΙΚΤΟΥ	42
7. Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ	46
8. ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ II: ΔΑΦΝΗ	49
9. ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟ ΣΩΜΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΨΥΧΗ	53
10. ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ III: ΜΙΧΑΛΗΣ	57
11. ΕΞΑΡΧΗΣ Η ΦΑΝΤΑΣΙΩΣΗ	63
12. ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΔΕΡΜΑ	67
13. ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ IV: ΒΕΡΟΝΙΚΗ	69

14. Ο ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΝΑΡΚΙΣΣΙΣΜΟΣ.....	75
15. ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ V: ΥΒ.....	78
16. ΤΟ ΠΡΟΛΕΚΤΙΚΟ ΣΗΜΑΙΝΟΝ.....	84
17. Η ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΠΟΙΗΣΗ.....	89
18. ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ VI: ΝΙΚΟΣ	97
19. ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ.....	100
20. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΛΥΣΕΙΣ.....	120
Βιβλιογραφία	123
Ευχαριστίες.....	127

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ψυχόσωμα, ένας νεολογισμός που προτείνω για να αναδείξω με μια συμπαγή λέξη ότι τίποτε δεν χωρίζει το *σώμα* από την *ψυχή*. Ένας τρόπος για να τονίσω γλωσσικά τη μονιστική πεποίθησή μου ως προς τη φύση της ψυχοσωματικής ενότητας. Για να πω ότι σε οντολογικό επίπεδο δεν υπάρχει παρά το βιολογικό σώμα που μέρος του προβάλλεται ως χωριστή οντότητα και το αποκαλούμε ψυχή. Για να παραδεχθώ ότι στον άνθρωπο, από την έναρξη των διαδικασιών σκέψης σχετικά με το «είναι» του μέχρι σήμερα, του είναι αδύνατο να βιώνει διαρκώς την υπόστασή του με όρους σωματικής περατότητας. Για τον λόγο αυτό δημιούργησε το θεολογικό και φιλοσοφικό τέχνασμα του δυισμού. Χάρη σ' αυτό μιλά ωσάν το σώμα και η ψυχή να είναι δύο φυσικές οντότητες, ενώ δεν είναι παρά δύο λειτουργικές οντότητες, απαραίτητες για να μπορεί ο άνθρωπος να σκέφτεται ως να είναι αυτός που ελέγχει την υπόστασή του, ως να είναι ευρύτερος, άπειρος, ίσως και αθάνατος έναντι του περιορισμένου και θνητού σώματός του.

Το τέχνασμά του το μετατρέπει σε «αληθινό» βίωμα η φαντασία, το τέχνασμά του το κάνει «αλήθεια» η *γλώσσα*!

Η γλώσσα δίνει υπόσταση ως μορφή και νόημα, ως αξία αναφοράς, αναπαραστατική και συμβολική, στο σώμα, στην ψυχή και στο υποτιθέμενο μεταξύ τους γεφύρωμα ή χάσμα. Η γλώσσα εγκαθιδρύει έναν *λόγο*, επιβεβλημένο από έναν τεχνητό δυϊσμό, που τον αποδεχόμαστε μόνο ως μεθοδολογική διαδικασία, για να επιχειρήσουμε τη μετεγγραφή της *φύσης*, που για τον άνθρωπο το πρότυπό της είναι το σώμα του, σε ένα σύστημα αναπαραστάσεων και σημασιών. Σύστημα μιας ημιτελούς μεταφοράς που μας υπενθυμίζει σταθερά ότι όλες μας οι μετεγγραφές δεν είναι παρά μεταφορές του *πράγματος* μέσα στη γλώσσα, και όχι το ίδιο το πράγμα.

Αυτές οι δυσκολίες μεγεθύνονται όταν έρχεται η στιγμή να πραγματευτούμε το ζήτημα σχετικά με το σώμα και την ψυχή στο παιδί. Το παιδί από τη γέννησή του υποτίθεται ότι είναι μια *φύση* προδιατεθειμένη, μια *σάρκα* άλαλη, ένα *πρόσωπο* *προσχηματισμένο*, ίσως, και *προορισμένο* (από τις φαντασιώσεις και τις επιθυμίες των γεννητόρων του), στο οποίο προτείνονται λόγια προκειμένου να γίνει *ομιλούν πρόσωπο*. Αυτή η μεταλλαγή της σάρκας σε ψυχικές οντότητες, προέκταση της μάχης μεταξύ του βιολογικού ενστίκτου και του φαντασιακού και θεσμικού κοινωνικού, επενδεδυμένη εξ αρχής από *αυτοερωτισμούς* και *ναρκισσισμούς* ζωής και θανάτου (του παιδιού, των γεννητόρων του και της γενεαλογίας του), στηρίζει το πρόταγμα της *αυταπάτης*: «Εκεί που είναι το σώμα πρέπει να φτάσει το ψυχικό!». Το σχέδιο επιτυγχάνει εν μέρει και κατασκευάζονται στον ψυχικό χώρο αναπαραστάσεις του σώματος. Αυτό το ψυχικό σώμα, μερικό εκ φύσεως, επιδιώκει να λειτουργήσει ως μετωνυμία ολόκληρου του σώματος και παρουσιάζεται σαν να ήταν ολόκληρο το σώμα. Εκεί όπου

το σχέδιο αποτυγχάνει, το ασύνδετο με ψυχικές αναπαραστάσεις σώμα λειτουργεί ως τάση προς την ψυχοσωματική αποδιοργάνωση, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί την έσχατη ζώνη παλινδρομικής άμυνας όταν η ψυχικοποίηση, η υποκειμενοποίηση και η αυτοσυντήρηση βρίσκονται σε κίνδυνο.

Τα προσκόμματα στην *ψυχικοποίηση του σώματος*, κυρίως, εκφράζονται με σωματικές και συμπεριφορικές διαταραχές, με δομική και λειτουργική ανεπάρκεια στον ενδοψυχικό και στον διωποκειμενικό χώρο. Καθιστώντας τα προφανή θα επιχειρήσω να μιλήσω γι' αυτό που συμβαίνει μεταξύ του σωματικού και του ψυχικού κατά την ανάπτυξη του παιδιού κυρίως κατά τη λεγόμενη αρχαϊκή ή προγενετήσια περίοδο, πριν από την οργάνωση του ψυχισμού μέσα από τα συμπλέγματα του οιδιποδείου και του ευνουχισμού. Το σύνολο των αναπαραστάσεων σώματος και εαυτού αυτής της περιόδου ονομάζω *παιδικό ψυχόσωμα* σε αντίστιξη προς το *ενήλικο ψυχόσωμα* που προκύπτει με τη λύση του οιδιποδείου. Ενήλικο, επειδή ο άνθρωπος κατά την οιδιπόδεια φάση διαχειρίζεται τα ερωτικά και υπαρξιακά του θέματα στο ασυνείδητο επίπεδο ως ενήλικος, και ως *ενήλικος σε αναστολή* ζει μέχρι την είσοδο στην εφηβεία και στη γενετήσια σεξουαλικότητα.

Διατυπώνω ένα περίγραμμα για το παιδικό ψυχόσωμα με δύο όρια: α) το ένα αχανές και μη αναπαραστάσιμο, προς τις βιολογικές ρίζες του σώματος· β) το άλλο αναπαραστάσιμο αλλά ακατανόητο, επειδή προσκρούει πάνω στην αινιγματική για το παιδί ενήλικη σεξουαλικότητα που επιθυμεί αλλά δεν γνωρίζει ως προς την ουσία της. Αρκούμενος στο περίγραμμα, ζητώντας και από εσάς να κάνετε προς το παρόν το ίδιο, προχώρησα στην αναζήτηση του ρητού ή άρρητου

περιεχομένου του στο έργο του Freud και των σημαντικότερων επιγόνων του. Η έρευνα με οδήγησε σε αναμενόμενα πεδία, όπως στους ψυχαναλυτές της ψυχοσωματικής σχολής του Παρισιού, στην Dolto και στον Winnicott, αλλά και σε απρόσμενα, όπως στη Melanie Klein, στην Esther Bick, στον Bion, στον Laplanche, στην Aulagnier και στους μεταλακανικούς αναλυτές της A.P.F. Τρεις μεγάλοι άξονες προέκυψαν από τις επανειλημμένες αναγνώσεις και οργάνωσαν τη συγγραφή του θεωρητικού υλικού: οι πιθανές *οδοί* ανάπτυξης του παιδικού ψυχοσώματος, τα *συμβόλαια* που ο αρχόμενος εαυτός κάνει με την ιδιοσυστασία του και τους γεννήτορές του για να προχωρήσει στην ανάπτυξή του ως υποκείμενο, οι *προορισμοί* που ρητά ή άρρητα του επιβάλλονται. Το αφιερωμένο στον κάθε συγγραφέα κεφάλαιο συχνά ακολουθείται από μία κλινική περίπτωση. Αυτή φωτίζει μέρος των ειδικών θεμάτων που θίγει ο συγκεκριμένος συγγραφέας και έτσι (αυτό αποτελεί μια ισχυρή ελπίδα μου λόγω της αξίας που δίνω στον ελεύθερο συνειρμό) ίσως προσθέτει στον θεωρητικό-κλινικό στοχασμό του αναγνώστη πέρα από τις δικές μου προσδοκίες. Πρόκειται για ψυχαναλυτικές θεραπείες που πραγματοποίησα και που προέρχονται από το φάσμα της ψυχοσωματικής. Επέλεξα αυτή την παθολογία ως την περισσότερο κατάλληλη για να μας δώσει στοιχεία σχετικά με τις ανεπάρκειες και τα ελλείμματα ψυχικής εγγραφής του σώματος. Το βιβλίο κλείνει με ένα κεφάλαιο όπου μελετώ ειδικά ζητήματα της θεραπείας του παιδικού ψυχοσώματος, τόσο στο παιδί όσο και στον ενήλικο, όπως τις στρατηγικές ερμηνείας και κατασκευής, τις διαπλοκές ανάμεσα στον ναρκισσισμό ζωής και θανάτου, τον δομούντα ρόλο του μίσους έναντι της

ρευστότητας της αγάπης. Ο επίλογος παρουσιάζει πιθανές επιστημονικές και θεωρητικές λύσεις για τη σχέση σώματος και ψυχής σε ένα, ελπίζω, ευρύτερο και περισσότερο σημασιοδοτημένο περιβάλλον.

Παιδικό και ενήλικο ψυχόσωμα παραμένουν στον ψυχισμό του ατόμου ως *καταστάσεις του νου*, ως δυνατότητες ύπαρξης του «είναι», που κάθε στιγμή απαιτούν την ικανοποίηση των αναγκών και των επιθυμιών τους. Με το βιβλίο ίσως δειχθεί ότι, παρά τους οργανωτικούς μετασχηματισμούς που προσπαθεί να επιφέρει και να επιβάλει το ενήλικο ψυχόσωμα, οι ανεπάρκειες του παιδικού ψυχοσώματος είναι αυτές που δίνουν τον *τόνο* της ψυχικής ζωής. Και ακόμη, αν και το παιδικό ψυχόσωμα είναι ικανό να σύρει το άτομο στην καταστροφή, αυτό το ίδιο αποτελεί και τη βάση επιβίωσής του γιατί, βαθιά ριζωμένο στον αυτοερωτισμό και στον πρώιμο ναρκισσισμό, εκπροσωπεί για ολόκληρη τη ζωή αυτούς τους αθάνατους ποιητές του «είναι» και του Κόσμου.